

XI. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Kolozsvár, 2008. május 24-25.

***Megalkotott természetesség
Az óraljaboldogfalvi Kendeffy-
kastély parkja***

Témavezető:

Kovács Zsolt tanársegéd
Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Történelem és Filozófia Kar
Művészettörténet Tanszék

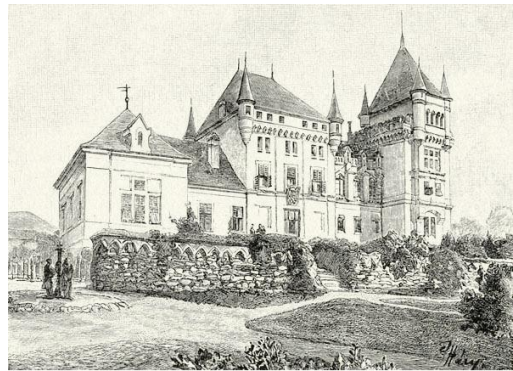
Szerző:

Sidó Zsuzsa
Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Történelem és Filozófia Kar
Történelem-Művészettörténet szak
IV. évfolyam

Indoklás és bevezető

Írásom témája az őraljaboldogfalvi Kendeffy-kastély parkjának leírása. Fontossága több érveléssel indokolható: 1). Ezek a parkok régen, ahogy manapság is szerves részei az életnek, mesterségesen létrehozott természetes terek, amelyek ma is betöltik szerepüket: gyönyörködtetnek, szórakoztatnak, elmélkedésre készítetnek és megnyugtatók. 2) A 19. századi erdélyi épített örökségről nagyon felszínes ismereteink vannak, nem beszélve az épületeket övező parkokról, kertekről. 3). A Kendeffy-park esetében olyan szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ránk maradt a kertről egy részletes műleírás és hozzá csatolt növénylista, amely a dolgozat gerincét fogja képezni. 4). A címbeli park akárcsak sok más társa már csak halvány árnyéka régi önmagának¹, így hangsúlyosan fontos a feltárás, amíg még van amiről beszélni.

A malomvízi előnevű Kendeffy család története visszanyúlik a 16. század elejére. A családból több fontos személyiség került ki, akik Erdély történetében fontos szerepet játszanak a Maritnuzzi György, Székely Mózes vagy Hunyadi János nevével összekapcsolódó eseményekben.² Grófi címet Kendeffy Elek szerzett 1762. május 17-én, aki a hunyadi főispáni tisztséget töltötte be³. A grófi ág Kendeffy Ádám 1834. február 12-ben⁴ bekövetkezett halálával megszűnt. A családból az irodalom három fontosabb családtagot emel ki: Eleket, mint a grófi cím megszerzőjét, Rákhelt (†1798), Teleki Mihály és Bethlen Gergely feleségét, aki könyvgyűjtő szenvedélyével tűnt ki kora asszonyai közül, és Ádámot (1795–1834), aki Wesselényi Miklós barátja volt, a kolozsvári vívóiskola megalapítója, és mintagazda, ugyanis sok pénzt fektetett mezőgazdasági gépek vásárlásába, nagy hangsúly fektetve a gazdasági fejlesztésre.⁵ A család birtokközpontja Malomvíz volt, majd a 18. század

¹ *A történeti kert olyan építészeti alkotás, amelynek anyaga növényi, tehát élő, és mint ilyen, pusztuló és megújítható.* Firenzei Charta 1981 A/2 §.

² Kőváry 1854. 152.

³ Nagy 1857–1865. 192 – 193.

⁴ U.o.

⁵ Kőváry 1854. 153.

végénjaboldogfalván épül fel egy barokk kastély Kendeffy Elek idejében.⁶ Ez az épület lesz az alapja a későbbi, Kendeffy Árpád által építtetett neogótikus kastélynak (1868–1881), amelyhez az angolpark készült.

A földrajzi fekvés és a táj szerepe

A Déli-Kárpátok lábainál, a Retyezát-hegység festői előterében, kissé különállóan a falu többi részétől található az őraljaboldogfalvi Kendeffy-kastély.⁷ Kőkerítés veszi körül a birtok nagy részét, amelyhez két kapun lehet bejutni. A főkapun belépve, a kastély bejáratával szemben egy viszonylag tágas kis térre lépünk be, amely a kastély két oldalán elhelyezkedő egy-egy kocsifelhajtóval a kastély főhomlokzatához vezet. A kastély egy kőből és téglából mintásra rakott mellvéddel határolt kis magaslaton áll. Az alapvetően téglalap alaprajzú épületet a nyugati sarkon háromemeletes szögletes alaprajzú tornya teszi markánsná. E kastély már első pillantásra megragadja a látogatót mesebeli jellegével, asszimetrikus tömegével. Tőle délnyugati irányban helyezkedik el a kastély parkja, dolgozatunk tulajdonképpeni tárgya⁸.

A hely kiválasztása nem véletlen, ami Kendeffy Árpádnak is nyilvánvaló volt, hiszen az

A táj, mint színpad Óraljaboldogfalván

az angolkert alapkoncepciójának tökéletesen megfelelő tájképi háttér természetes módon volt adott. Erdély változatos földrajza természetes keretet nyújtott az új kerttípusnak, a festői hegyek remek színpadat biztosítottak az újjonnan megjelenő kerteknek. Míg Angliában mesterségesen teremtették meg, addig Erdélyben a romantikus háttér

természetes adottság volt.

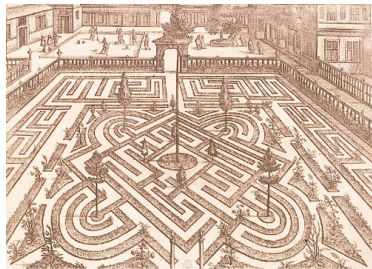
⁶ Nagy i.h. 1782-ben szerzi meg a grófi címet, valószínűleg ez alkalomból fog neki a kastély építéséhez.

⁷ Román Művelődési és Kultuszminisztérium (Ministerul Culturii și Cultelor), műemlékek listája, Hunyad: HD-II-a-A-03446.01 (<http://www.cultura.ro/sectiuni/Patrimoniu/Monumente/lista/hunedoara.pdf>), 2008. V.13.

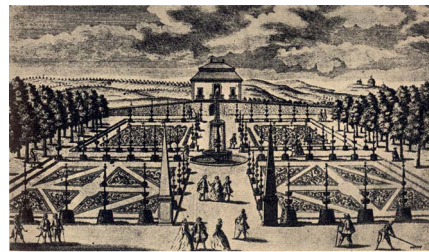
⁸ Román Művelődési és Kultuszminisztérium (Ministerul Culturii și Cultelor), műemlékek listája, Hunyad: HD-II-m-A-03446.03. (<http://www.cultura.ro/sectiuni/Patrimoniu/Monumente/lista/hunedoara.pdf>) 2008. V. 13.

Röviden az angolkertről

Az angolkert egy hosszú hagyomány része, amelynek eredete az antikvitásig nyúlik vissza. Erdélyben azonban csak a 17. századtól vannak a kertépítési hagyományra vonatkozó adataink.⁹ Elengedhetetlen mégis egy rövid áttekintése ennek a hagyománynak. Az antikvitás elmélkedésre buzdított kertjeivel, a valláscentrikus középkor, a *földi paradicsom* megjelenítésére törekedett, s így a kolostorkertek gyakorlati hasznuk (konyhakert, gyógynövények) mellett fontos szimbolikát hordoztak. A tagolt vízszintes teraszok kialakítása, apró szökőkutak, csobogók, lugasok, madárketrecek jellemzői a későbbi reneszánsz kertnek.

Reneszánsz kertmodell

A pozsonyi primási kert, 1642 után.

Az elzárkózó befelé forduló, zárt középkori kolostorkertek helyett új, nyitott emberközpontú gondolkodást hirdető kertek épültek, amelyek igazi élvezeti és használati kertek voltak. Főleg az élvezetre alapozott a reneszánsz kertből kinövő francia kert is. Új vonulatot jelent azonban az angolkert, ami elszakad a merev, geometrikus, mesterséges, felszínes formáktól és megpróbálja a természet eredeti képét visszaadni.

Az épület és az őt körülvevő környezet mindig szoros kapcsolatban állt egymással és a mögötte levő bibliai vagy filozófiai koncepciót, mint említettem a középkori kolostorkertektől a 20. századig nyomon követhetjük. Eszmetörténeti szempontból a 19. századi kerművészet különösen bőbeszédű. Elsősorban Angiára kell természetesen gondolnunk, mint a kertkorszak névadójára, ahol egész seregnyi filozófus, irodalmár, festő foglalkozott és írt a francia kertek „megerőszakolt” növényeiről, a benne zajló színpadias életmódról. Ők azok akik kidolgozzák az új kertstílus alapjait. Érdekes módon azt mondhatjuk, hogy a tájképi kert papíron született meg, a filozófia (Jean Jacques Rousseau), költészet (Alexander Pope) és a festészet (Claude Lorrain, Nicolas Poussin)

⁹ Fekete 2006/3. 4–8.

gyerekeként.¹⁰ Ennek fő követelményei, hogy legyen benne kontraszt, ne használjanak geometrikus elemeket és legyenek benne meglepetések, illetve töröljék el a látható határt a kert és a természet között. Ugyanakkor a korai tájkertet nemcsak térkapcsolatokban, hanem útrendszerben, parkszerkezetben is az egység hiánya, a szétaprózottság jellemzi.¹¹ Ha ugyan kis méretű és nem is találjuk meg minden egyes elemét az általuk előírtaknak az őraljaboldogfalvi parkban, az alapkonceptiót, a tájjal való harmóniára, az érzelmek előcsalogatására való törekvést annál inkább.

Claude Lorrain: Tájkép Apollóval és Mercúrral, 1645.

A kerttörténeti kutatás és eredményei

*A kert a civilizáció és a természet közötti szoros kapcsolat kifejezője, gyönyörködés színhelye, ami alkalmas a meditációra és az álmodozásra, így a világ idealizált képének kozmikus értelmét veszi föl, a szó eredeti értelmében vett „paradicsom”, ami azonban egy kultúra, egy stílus, egy korszak, esetleg egy alkotó eredetiségéről is tanúskodik.*¹²

Kommentálni, metaforák, kertszerkezeti egységek, helyzete,

Gyakorlati-esztétikai funkció kialakulása, muszlim kert,

Az 1964-es Velencei Chartát kiegészítő Firenzei Charta az első intézményes keretek közt történő megmozdulás a parkok, kertek feltárására, védelmére, helyreállítására vonatkozóan. Magyarországon 1997-ben szerveztek konferenciát Történeti Kertek Magyarországon címmel. Ezután indultak el a konkrét felmérések. Erdélyben eddig két felmérés történt kertekre vonatkozóan: 1994-ben¹³, ill. 2003-ban¹⁴. Azonban egyik sem

¹⁰ Ormos I., 1967. 78.

¹¹ Galavics 1999. 15–16.

¹² Firenzei Charta, 1981, A/5. §

¹³ A kolozsvári Utilitas kft. szervezésében Erdély 15 megyéjének kastélyait és parkjait mérték fel.

¹⁴ A Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Karának Kert- és Településépítészeti Tanszék kezdeményezésére az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ közreműködésével megtörtént a Maros-menti kastélykertek felmérése.

A kastélypark leírása

20/ SHIȚĂ

despre împărțirea terenului Nr. top. 12. C. F. 4.
Proprietatea D-ului Hendessy Savril.
Sântămăria-Colba.

12/12
Zădăre 10 jug. 100 p.

12/12
Can. 5 jug. 100 p.

Nr. top. 12/1 = 5 jug. 341 st. p. Intravilan
Nr. top. 12/2 = 10 jug. 1293 st. p. Zădăre.

Șeful Ocolului silvic Hâr-
șag. Ștefan. adn.

G. H. G. 1004

Helyszínrajz

6

valamilyen előzménye. Az első adat erre vonatkozólag az 1873-ban megépült üvegház, amely kézenfekvő módon a park része volt.¹⁶ Szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis az angolparkról W. Klensky budapesti tájépítész aprólékos leírást készít 1874 áprilisában. W. Klensky személye sajnos a rendelkezésre álló irodalomban, forrásokban sehol sem jelenik meg, a *Kertművészet a régi magyar kertészeti folyóiratokban, 1857-1944.* című átfogó repertóriumban sem, amelyet Alföldy Gábor és Zolnai Dóra szerkesztett és állított össze. Habár nem a hotkóci kerthez¹⁷ hasonló részletes ábrázolással van dolgunk, mégis az alapvető információk megtalálhatók a leírásban. A szöveg a kastély fekvésének, táji környezetének és a parknak a leírásával kezd. Valószínűleg a nagyobb teret elfoglaló, külső parkrészekkel kapcsolatos megbízás lehetett a motivációja. A szövegből kiderül, hogy a parkot a kastély neogótikus átépítésével együtt kezdték kialakítani, de a kastély nyilván hamarabb elkészült. Említi a kastély gótikus stílusát, fekvését, mondván, hogy melléképületeivel együtt egy tekintélyes magaslaton áll és a völgyben már távolról látható. Itt a tájképi kert jólismert motívumával van dolgunk, miszerint a látvány amit a park, vagy a park és kastély együttese nyújt az a szemnek tetszetős, festői kell hogy legyen. A tisztán tájképi elemekkel a 19. század második felében már keveredni kezdenek a nyírott sövények, geometrikus virágágyások, főleg ha az a kastély építési stílusához igazodik. Különféle szobrok, vázák jelennek meg akár szabályos alakzatban a tájképi keretbe elhelyezve, de inkább csak a kastély közvetlen környezetében a

Pleasure-ground

homlokzati architektúrához igazodva¹⁸. A park kialakításakor a kastély környezetében az épület stílusához igyekeztek igazodni, míg távolabb a tájjal való harmóniára törekedtek. A kastély előtti terasz a kastéllyal kb. azonos nagyságú és három szintre tagolódik,

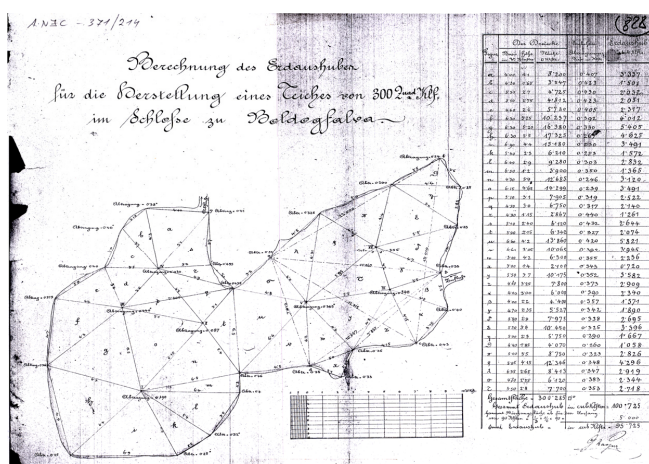
¹⁶ DJANC, 371/214/367–8 f.

¹⁷ Csepely-Knorr 2007/7. 17–25.

¹⁸ Sisa 2007. 101.

melyen gótikus parterre-ek vannak „a legszebb virágokkal és örökzöldekkel beültetve”. Itt említ három szép vázát is. A terasz lábánál márványtalapzaton egy alvó Vénusz fekszik (talán bronz-, esetleg kőszobor). Ez valószínűleg egy reptoni *pleasure-ground* volt.¹⁹ Innen balra fordulva egy kis rózsalugas látható, szép és védett helyen, melyet egy pavilon és egy Flóra (szobor) díszít. Ennél a résznél a leírás hangneme elérzékenyül, ez esetleg titkos találkák helye lehetett. Mindezek a tárgyak organikus kontrasztot nyújtanak a kellemes környezetben és élénk költői képet kölcsönöznek a látványnak, „egy értő és művészi érzékű tulajdonosra vallanak”-írja Klensky. Beszámol egy mesterséges tóról, mely a valóságosnál nagyobbak látszik, mert kis, mesterségesen kialakított öblei („öblözetei”) folyton festői elrendezésű növénycsoportok mögött tűnnek el.²⁰ A tavon vakítóan fehér hattyúk voltak és egy kis szoborcsoport szép női alakokkal, akik a kert szépségét szemlélték. Itt kitér a nemes lélekben és jó emberben keltett hatásra, amely ismét hízélgés a megrendelőnek. Ennek a szabálytalan alakú tónak a tervrajzát egy Kasper nevű mérnök készítette, akiről eddig sajnos a nevén kívül szintén nincsenek információink.

A historizmusra jellemző lesz az angolkert harmadik szakaszaként²¹ a dendrológiai, gyűjteményes kertek fokozatos létrejötte. Ezekben az előző korszakokban (platánkorszak, fenyőkorszak, lombhullató örökzöldek korszaka)²² honosított fák mind fellelhetők. Az

A tó terve, Kasper mérnök (DNAJC 371/214/828.)

¹⁹ „*Pleasure-ground*: lakóépülethez kapcsolódó, virágokkal díszített, többé-kevésbe geometrikus alaprajzú dekoratív ketrész, amely a lakóter szabadba való kiterjedéseként, látványában és rendeltetésében is átmenetet képez az épület és a szabadon formált park között.” Galavics 1999. 146.

²⁰ DNAJC 371/214/370–370 v.

²¹ I. szakasz: festői kert, II. szakasz: szentimentális kert, III. szakasz: gyűjteményes kert. Ormos. 1967. 78–85.

előbb ismertetett Klensky-szöveg végén egy részletes javaslati listát találunk a parkban ültetendő növényekről, amely alapján elmondhatjuk, hogy az óraljaboldogfalvi park egy gyűjteményes kert volt.²³ Az őshonos tölgy, kőris, nyár és égerfa mellett olyan egzótákat is találunk, mint a japánakác, szivarha, vadgesztenye, amelyből 10 fajtát sorol fel, a juharnak 32 fajtája található meg. Mogyoró, gyertyán, fűz, ugyancsak több fajtával képviseli családját. Virágok és cserjék szintén nagy számmal és variánssal jelennek meg. A park természetes háttérét bükkerdők alkotják, s mögöttük a látóhatárt a Retyezát lenyűgözővhegylánca zárja.

A kertészekről napszámkönyvből vannak adataink, miszerint 1874-ben Csernyi János volt a kertész, 1877–78-ban pedig Tamássy István.²⁴

Következtetés

Jelen dolgozat célja volt felhívni a figyelmet arra, hogy ha ugyan kis területen helyezkedik is el az óraljaboldogfalvi Kendeffy-kastély parkja, mégis milyen gazdag növényanyaggal bírt és mennyire korszerű volt, beleértve azt, hogy tökéletes példa a természetességre törekvő angolkert sajátos megvalósításának.

²² Schmidt 1988. 23.

²³ DNAJC 371/214/370 v.–37372 f.

²⁴ DNAJC 371/214/367–8. f., 1058. f.

Források:

- Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Direcția Arhivelor Naționale Județul Cluj – DANJC), Kendeffy család levéltára: 371-es fond, 213, 214-es csomók.
- Eugen Ienășuț, a jelenleg szállodaként működő Kendeffy-kastély igazgatójának birtokában levő iratok.

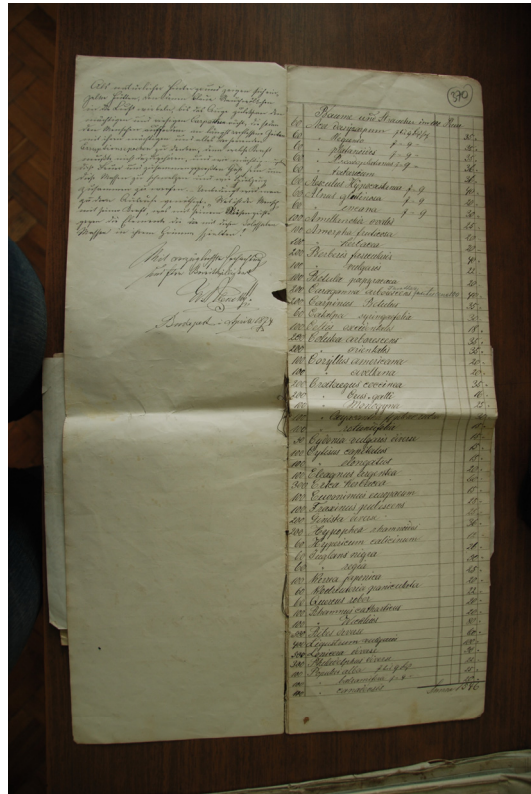
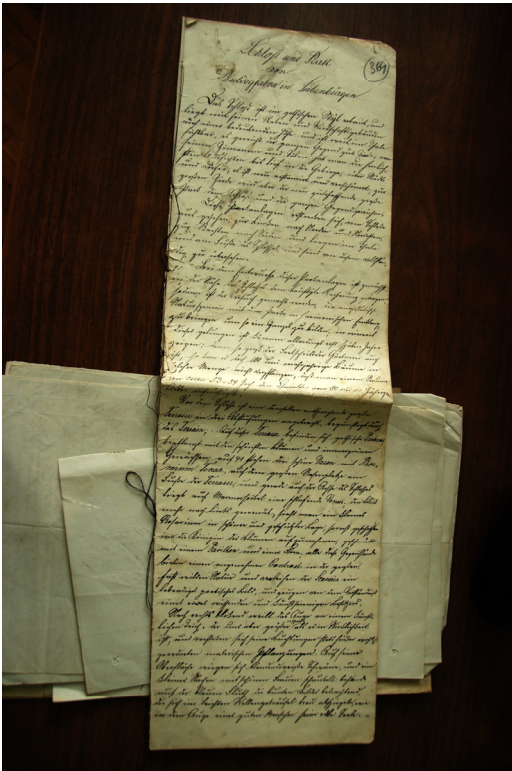
Felhasznált irodalom:

- Adrian von Buttlar: *Az angolkert*. Bp., 2001.
- Galavics Géza (szerk.): *Történeti kertek. Kertművészet és műemlékvédelem*. Bp., 2000.
- Galavics Géza: *Magyarországi angolkertek*, Budapest, 2001
- Alföldy Gábor: *Történeti kertjeink védelmének aktuális kérdései*, in *Műemlékvédelem* XLVII, 3. szám, 2003
- Fekete Albert: *Az erdélyi kertművészet. Maros menti kastélykertek*. Kolozsvár, 2007.
- Kövály László: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854.
- Fekete Alber: Erdélyi nemesi rezidencia-kertek I. In *4D. Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat*. 2006/3.
- Fekete Albert: Gyűjteményes kertek funkcióváltozásai – A Kámoni Arborétum megújulásának lehetséges stratégiája. In *4D. Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat*. 2007/7.
- Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. I–XII. Pest, 1857–1865.
- *Kertművészet a régi magyar kertészeti folyóiratokban, 1857-1944 repertórium*. összeáll. Alföldy Gábor és Zolnai Dóra szerk. és az előszót írta Galavics Géza. Bp., 1997.

- Csepely-Knorr Luca: A hotkóci szentimentális kert, a „kert portréja”, és a portré festője. In *4D. Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat*. 2007/7.
- Rapaics Raumund: *Magyar kertek*. Bp., 1940.
- Ormos Imre: *A kerttervezés története és gyakorlata*. Bp., 1967.
- *A kert élő díszei. A növényalkalmazás tudománya*. Szerk. dr. Schmidt Gábor. Bp., 1988.
- Galavics Géza: *Magyarországi angolkertek*. Bp., 1999.
- Furu Árpád: Műemlékkastélyok helyzete Erdélyben. A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései. Nemzetközi Tudományos Ülésszak Kozleményei, Tusnádfürdő, 1996.

Mellékletek:

I. melléklet: DJANCI. 371/214/370–374. f. W. Klensky budapesti tájépítész leírása a parkról

His excellency's Secretary
 Mr. von Baranitzky
 W. Klensky
 Budapest in April 1874

II. melléklet

DJANC, 371/214/ 719

Schulcz József levele Kendeffy Árpádnak, Óraljaboldogfalva, 1873 szeptember 14.

A szükségletek jegyzéke

I. üvegház. Ennek fája valamind ablakai befestésére egy mázsa firnisz és 25 ... lár(d)a festék és olaj festék legyen éspedig mázafestésre kész. Ezen festés elekerülhetetlen szükséges mert az egész ház ablakai kerettel együtt pükfa lévén a tavaszik úgy megromlik, hogy majdnem haszonvehetetlenné válik.

Az itten levő üveg kevés és rosz. Kell még 5 láda de kérek jobb üveget mert ez valahol dupla költség lenne a Kitt készítésére 25.... Lenmagmolaj és egy hordó (Lenugkveide(?))

A fűtés és parapett elkészítéséhez és kémény 2500 téglá (ez kikerül a malomvizből de belőle nem marad)

A járdához kell 200 jobb fatégla

Az üvegházban munkálatokhoz szükséges munkák a következő napszámokat fogják igénybe venni 14 köműves napszám

12 Áts napszám

20 napszamos

II. A kastélyban okvetlen szükséges a torony egyfelöli fedése platnival (egyik kész), 3 kémény felépítése és a tető javítása, egy vas csatornya mert minden eső által veszéleztetve van az épület. Ezen csatornyához való pléh már régebben megrendeltetett általam és nálam is fekszik.

Ezen dolgokhoz szükséges anyagok a következők: 4000 téglá ezt legjobb volna Hátszegen venni ott van sok és olcsó, mész van elég, 20 szekér homok 2000 Sindel 4000 szeg hozza.

18 körakó nap

12 Acs napszám

26 napszamos ehez jarulna az udvarban levő cselédség es

A terem felett az ablakok berakásához 4000 téglá 3 körakó 6 napszamos ehez jön a teremben levő 3 erkélynyílás

III. A cselédházban 2 kémény felrakásakor 600 téglá 8 körakó napszám 10 napszamos

IV. A kandallok felállításához 8 köműves 8 napszamos nap fognak igényeltetni

V. a kályhákat illetőleg a legközelebbi napokban fogok körülményesen írni.

Boldogfalva 14/9 873

Schulcz Jozsef

A tegnapi naptól fogva Ispán ur a munkát leállította, a két köművest elbocsátá, várom Nagyságod további intézkedéseit